

A pénzügyi kirekesztés felszámolása – kritikus szemmel nézve*

Tóth Ferenc

Samuel Kirwan:

Financial inclusion

Agenda Publishing Limited, 2021, 176 o.

ISBN: 978-1-78821-118-5

Samuel Kirwan könyve a „*The Economy: Key Ideas*” sorozat keretében jelent meg, amely arra törekszik, hogy megismertesse az egyetemi hallgatókat azokkal az új és megalapozott, esetleg vitatott alapvető fogalmakkal, elméletekkel és modellekkel, amelyeket a közgazdászok használnak a gazdaság működésének megértéséhez és magyarázatához.

A könyv szerzője a Warwick Egyetem szociológiai tanszékének munkatársa. Fő kutatási területe a mindennapi eladósodás szociológiája. Egyik kiemelt projektje azt vizsgálja, hogy a háztartások hogyan élnek meg és kezelik a különböző adósságaikat, különös tekintettel az „elsőbbbségi” adósságok növekvő problémájára, nevezetesen az adó- és bérleti hátralékokra, az adósságcsökkentési végzés megértésére és más fizetéseképtelenségi intézkedésekre, valamint azt elemzi, hogy az adósság hogyan alakítja a családi és társadalmi kapcsolatokat. Ezt megelőzően a szerző a Bristol Egyetem munkatársaként a „Jogi tudatosság új helyszínei” projekten dolgozott, és a tanácsadók munkáját, illetve tapasztalatait vizsgálta a Citizens Advice Service-nél.

A könyv témájául szolgáló pénzügyi befogadás elősegítésére, a pénzügyi kirekesztés felszámolására mind a fejlett, mind a fejlődő országok kormányai évtizedek óta törekednek, és különböző stratégiákat dolgoztak ki, azzal a gyakorlati céllal, hogy mindenki számára, legyen az magánszemély vagy vállalkozás, elérhetővé váljanak az alapvető pénzügyi szolgáltatások elfogadható, megfizethető áron. A *Világbank* szerint – 2017-ben – világszerte mintegy 1,7 milliárd felnőttnek nem volt bankszámlája, az alacsony és közepes jövedelmű országokban pedig legalább 200 millió kisvállalkozás nem tudott hitelhez jutni.¹ Mindez jelentősen akadályozza a szegény

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Tóth Ferenc a Magyar Nemzeti Bank vezető közgazdasági elemzője. Email: tothf@mnbb.hu

¹ World Development Report 2021, 103. o.

közösségek gazdasági fejlődését. A pénzügyi befogadás mára már a szegénység problémájának és a fejlődési lehetőségek meghatározó és viszonylag vitathatatlan keretév vált mind a fejlődő, mind a fejlett országokban.

Kirwan a szegény rétegek pénzügyekbe történő bevonását szemléletes esettanulmányok sorozatára támaszkodva elemzi, különös tekintettel az ilyen célú politikák végrehajtásának különféle típusaira, azok sikerességének és kudarcainak okaira a fejlett és a fejlődő országokban, illetve vizsgálja az ilyen gazdasági és pénzügyi beavatkozások esetleges társadalmi hatását és hatékonyságát. A könyv a pénzügyi befogadással kapcsolatban egy jóval szélesebb kérdéskört is feltár: boncolgatja a szegénység okait osztályok és nemek szerint, a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek következményeit. Bepillantást enged a kormányzati politika szerepébe az egyenlőtlenség leküzdésében, és megállapítja, hogy a gyakorlatban többre kerül szegénynek lenni, vagyis például a pénzügyi szolgáltatások drágábban érhetők el a szegényeknek, mint a gazdagoknak.

A szerző célja a pénzügyi befogadás koncepciójának bemutatása és ugyanakkor bizonyos mértékű megkérdőjelezése is társadalomtudományi szempontból. A könyv erőteljes kritikával illeti a pénzügyi befogadást mint fogalmat és a beavatkozás területeit. A meglévő hatalmi struktúrák – az egyének valós szükségleteiben gyökeröző és az élet javítására jelentős potenciállal rendelkező, a pénzügyi kirekesztés csökkentésére irányuló, jó szándékú tevékenységük ellenére – elmélyíthetik és súlyosbíthatják az egyenlőtlenség formáit. A szerző teljes képet kíván adni a pénzügyi befogadásról azáltal, hogy nem csupán egyetlen intézményi területre, egy konkrét koncepcióra vagy egy beavatkozásra helyezi a hangsúlyt. A könyv irányadó kérdései kevésbé foglalkoznak a pénzügyi befogadás sikereivel, ehelyett inkább az e kifejezés alatt összefogott, különféle kezdeményezések és programok különálló és közös jellemzőit mutatják be.

A „*Mi is az a pénzügyi befogadás?*” című fejezet betekintést ad a pénzügyi befogadás elméleti kérdéseibe. A fejezet ismerteti a pénzügyi befogadás kifejezés legfontosabb meghatározásait, ezek eltérő földrajzi és intézményi keretek közötti alkalmazásának eltéréseit, a kapcsolódó kifejezésekkel való viszonyukat, valamint a pénzügyi integráció területét alkotó, kulcsfontosságú intézményeket és egyéb szereplőket (pl. *Accion, The Alliance for Financial Inclusion, The Bill and Melinda Gates Foundation, The Grameen Bank, The World Bank*). Ennek az intézményi és fogalmi terepnek a megteremtése után a pénzügyi befogadás öt különböző történetét mutatja be, azaz különféle beszámolókat arról, hogyan valósították meg és hogyan közelítették meg a pénzügyi befogadást az egyes kontinenseken. Mindegyik történet alapul szolgál a pénzügyi befogadás különböző módjainak feltárására, a pénzügyi befogadás sajátos megjelenési formáira.

A Pénzügyi befogadás mint a szegénység felszámolásának eszköze című fejezetben a mikrohitel és a mikrofinanszírozás területével foglalkozva azt vizsgálja, hogy a kis összegű kölcsönök nyújtása, különös tekintettel a vidéki közösségekben élő nőknek történő kölcsönzése a csoportos hitelezési struktúra révén hogyan vált a vidéki szegénység problémáinak egyik megoldásává a globális délvidéken. Feltárja a mikrohitel bangladesi és indiai tapasztalatait, részletesen bemutatja, hogy a mikrohitel hogyan alakították át a meglévő hatalmi struktúrákat, és hogyan használták azokat az adósság egyéb formái mellett. Ennek kapcsán jelzi, hogy a pénzügyi befogadásban részt vevő, ma már széles körben ismert pénzintézetet, a bangladesi Grameen Bankot a 2010-es évek eleje óta komoly kritika éri, beleértve azt a vádat, hogy a mikrohitel „halálcsapdát” jelentenek a bangladesi szegények számára.

A Pénzügyi befogadás mint új piacok létrehozása: a fordított megkülönböztetés esete című fejezet leírja, hogy az Egyesült Államokban – korábban – bizonyos etnikai csoportokat hátrányos megkülönböztetés ért a lakások eladásakor vagy bérlésekor a települések bizonyos területein. A kiszolgáltatott fogyasztók korábbi kizárása folyamatos társadalmi-gazdasági marginalizációval párosult. A szerző rávilágít arra, hogy a pénzügyi befogadás folyamatai a történelmi diszkrimináció egyes formáinak megsemmisítésével hogyan folytathatják ezt a megkülönböztetést a kirekesztett csoportokra vonatkozó hátrányos pénzügyi feltételek révén. A pénzügyi feminizáció koncepcióján keresztül azt vizsgálja, hogy a nők pénzügyi befogadása gyakran kétélű kard, amely nemcsak új lehetőségeket, de új felelőségeket és kockázatokat is hoz. Kirwan kiemeli a pénzügyi befogadási stratégiák potenciálisan káros hatásait, például a másodlagos jelzáloghitel elterjedését az Egyesült Államokban.

A pénzügyi befogadás mint pénzügyi szubjektivitás: az Egyesült Királyság pénzügyi képességeinek esete című fejezet azzal foglalkozik, hogy az Egyesült Királyságban a pénzügyi kirekesztés és a befogadás problémája összefonódott a pénzügyi képességek kérdéseivel, fejlesztésükkel és a pénzügyi oktatási programokkal. Megállapítja, hogy a globális északon a pénzügyi befogadás középpontjában az egyéni szokások és ismeretek megváltoztatása állt. Felvázolja ennek az idealizált pénzügyi alanyiságnak a változó körvonalait, kiemelve a feszültségeket az eszközalapú jólét és az adósságkerülésre és a takarékosagra összpontosító pénzügyi képesség rendszere között. A szakpolitikai vitáknak többet kellene foglalkozniuk a pénzügyi szolgáltatások által létrehozott egyenlőtlen kockázatmegosztással és a nemek közötti egyenlőtlenségekkel, illetve a meglévő infrastruktúrákon túlmutatóan kell mérlegelniük az alternatív megközelítéseket és a potenciális beavatkozási lehetőségeket. Azt javasolja, hogy a marginalizálódott közösségek legyenek jobban felkészülve, hogy ne csak alkalmazkodjanak a pénzügyi élethez, hanem kritikus és aktív szerepet töltsenek be a pénzügyi rendszer alapjainak alakításában.

A Pénzügyi befogadás mint politikai projekt: a feltételes készpénzátutalások esetéről szóló fejezet a latin-amerikai feltételes készpénzátutalási rendszereket vizsgál-

ja, amelyek jóléti kifizetéseket jelentenek alacsony jövedelmű családok számára. A pénzügyi támogatás feltétele, hogy a család megfeleljen bizonyos feltételeknek. Ezen rendszerek célja a legszegényebb lakosok közvetlen elérése, az emberi tőke felhalmozásának elősegítése, a szegénység és a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése, valamint a szegénység generációk közötti átadásának megszüntetése. A szerző feltárja, hogy a pénzügyi befogadás miként lehet politikai projekt az adott népesség viselkedésének és szokásainak hosszú időn át történő átalakítására. Egy olyan kulcskérdéssel foglalkozik, amelyet a pénzügyi befogadásról folytatott beszélgetések során ritkán tesznek fel, nevezetesen a pénz jelentésével. Ha a pénzt a nép problémáinak megválaszolásaként mutatják be, akkor ez hogyan fér össze a jelenlegi pénzügyi gyakorlattal?

A könyv *Pénzügyi befogadás mint átalakulás a pénzügyi gyakorlatban: a mobilpénz esete* című fejezetében a szerző bemutatja a mobilpénz-fejlesztés és -felhasználás gyakorlatát Kenyában, illetve Afrika szubszaharai térségében, ahol a mobilpénz és az általa létrejövő, „levegőben történő” tranzakciók a mobiltelefon használatának etikettjét követő társadalmi kapcsolat egyik formája lett. A mobilpénz a hálózatok közötti pénzelosztás kisimításának, a katasztrófák legsúlyosabb következményei enyhítésének és az oktatási kiadások megtakarításának egyik módjává vált. A többi fejezettel ellentétben a pénzügyi beilleszkedési folyamat irányát ebben a beállításban nem a kormányzati vagy pénzügyi intézmények (bár ezeknek is jelentős szerepük volt), hanem inkább az a kreatív felhasználási igény irányította, amelyhez a fogyasztók új technológiát alkalmaztak egy konkrét pénzügyi szükséglet kielégítésére. A fejezet azzal is foglalkozik, hogy a pénzügyi befogadást miként használják a mobilpénz által létrehozott változások mérésére, de oly módon, hogy nem értik meg az általa lehetővé tett pénzügyi gyakorlatok és kapcsolatok alapvető elmozdulásait. Kenyában és Afrika szubszaharai térségében a mobilpénznek mint a pénzügyi befogadás eszközének sikerét elsősorban az általa lehetővé tett formális banki mechanizmusok alkalmazásának rendkívüli növekedésével, nem pedig a társadalom által lehetővé tett szélesebb körű változásokkal mérik.

A könyv záró fejezete összefoglalja a pénzügyi befogadás ezen történeteiben feltárt különféle kritikus témákat. Hangsúlyozza, hogy a pénzügyi befogadás tagadhatatlanul erőteljes és befolyásos kifejezés, amely különböző szereplők csoportjait vonja össze, és széles skálán alakítja a politikát, valamint a gyakorlatot. Míg dominanciája leginkább a fejlesztésre vonatkozó gondolkodásban érezhető, gyökerei részben a globális északi szociálpolitikákban rejlenek, ahol a pénzügyi befogadás és a kirekesztés kérdései a társadalmi változások hosszabb időtartama alatt kerültek feltérképezésre. *Kirwan* véleménye szerint a szegénység enyhítésének és a társadalmi haladásnak a célkitűzései a legjobban azáltal érhetők el, ha eszközöket adnak az embereknek a nehéz pénzügyi helyzethez való alkalmazkodáshoz. Ahelyett, hogy a szegényeket egyszerűen passzív alanyokként kezelnék, akiknek több pénzre van szükségük, ez

a megközelítés felismeri pénzügyi gyakorlatuk összetettségét. Ez a kreativitás és a rugalmasság képességével működik, lehetővé téve számukra saját életük javítását. Felveti a pénzügyi befogadás koncepciójának fő kihívásait, és egy sor olyan kérdést, amelyet fel kell tenni minden olyan esetben, amikor a pénzügyi befogadás társadalmi problémák megoldásaként merül fel. A fejezet azzal zárul, hogy meghatározza a kritikus pénzügyi befogadás menetrendjét. Elismeri és támogatja a pénzügyi befogadás területén végzett értékes munkát, miközben a siker értékelését a kirekesztés/befogadás és a formális/informális pénzügyi szolgáltatások hamis bináris adataitól távolabbra helyezné, és a marginalizált csoportok számára érdemi szerepet adna a pénzügyek szerepének meghatározására az életükben, felhívja a figyelmet annak fontosságára, hogy őket is be kell vonni a pénzügyi változások folyamatának alakításába.

Habár eredetileg egyetemi hallgatóknak szánták ezt a könyvet, a mű értékes forrás azon kutatók számára is, akik a téma társadalmi-gazdasági dimenzióit mélyebben meg kívánják érteni. Ez a könyv a társadalomtudomány iránt érdeklődő olvasók egyfajta bevezetőjeként szolgál a pénzügyi befogadás fogalmához. Gyakorlati példái miatt minden szociálisan érzékeny olvasónak is figyelmébe ajánlom.